

**HÁZASSÁGI STRATÉGIÁK AZ AUGSBURGI
BANKÁRCSALÁDOK KÖRÉBEN MINT A TÖRTÉNETI
HÁLÓZATELEMZÉS LEHETSÉGES TÁRGYKÖRE.
A MANLICH CSALÁD TÁRSADALMI HÁLÓZATAI
A 16. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN**

TÓZSA-RIGÓ ATTILA¹

A 16. századi európai üzleti élet központjának minden kétséget kizáróan Augsburgot tekinthetjük. A város kereskedő- és bankárcsaládjai az egész kontinensre kiterjedő üzleti hálózattal rendelkeztek, és a teljes gazdasági rendszer működőképessége szempontjából alapvető jelentőségű kereskedelmi és hitelforgalmat bonyolítottak, valamint széles körű, az összes termelési szférát érintő beruházási tevékenységet folytattak. A délnémet bankházak vagy másképp korai kapitalista vállalkozói társaságok hiteltevékenysége központi szereppel bírt a kontinentális pénzügyi körforgásban, mivel a korszakban permanens készpénzhiány volt jellemző. Az említett hitelforgalom nemcsak az üzleti életben volt központi jelentőségű, hanem az augsburgi bankházak meghatározó szerepet játszottak Európa számos politikai központjának a finanszírozásában is. Utóbbiak közül kiemelhetjük a Habsburgok spanyol és közép-európai udvarait. A Habsburg-ház kora újkori története során ezer szállal kötődött az augsburgi bankházak hiteleihez, sőt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a közép-európai Habsburg államkonglomerátum léte függött ettől a finanszírozási forrástól.

Mindennek tekintetében érdemes közelebbről megvizsgálni az augsburgi konszernnek közötti sokrétű kapcsolatrendszerét. Ebben a kapcsolati hálózatban a pénzügyi tranzakcióknak, az áru- és/vagy hitelforgalomnak a vizsgálata túl szűk mozgásteret biztosítana a kutatás számára, és ami még fontosabb, hogy pusztán a pénzügyi mozgások elemzése nem mutatja meg a korabeli pénzügyi szektor legnagyobb cégei között létesült bonyolult kapcsolati hálózatot. A történeti hálózatkutatás (*Historical Network Research, Network Analysis; historische Netzwerkforschung*) lehetőséget nyújt arra, hogy a társadalom térbeli vetületét összekapcsoljuk a korabeli emberek között létesült személyes interakciók vizsgálatával. Mintegy történeti közhelyként említhető, hogy a rokoni és lakóhelyi kapcsolatok alapvetően befolyásolták a korabeli közösségek mindennapjait, s a társadalmi státusztól függően ugyancsak meghatározóak voltak a további, például üzleti vagy politikai alapon szerveződő kapcsolati hálózatok. A 16–17. századi többpólusú interregionális, illetve transzregionális üzleti hálózat vizsgálata során óhatatlanul a gazdasági rend-

¹ Miskolci Egyetem, Történettudományi Intézet, egyetemi adjunktus

szerben központi szerepet betöltött cégek, illetve bankár családok multilaterális kapcsolatrendszerét kell hangsúlyosan elemeznünk.²

Ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a délnémet vállalkozói konszernek közötti kapcsolatrendszert, vizsgálnunk kell a társadalmi kapcsolatoknak a vállalati stratégiában játszott szerepét is. Ebben a kérdéskörben pedig kézenfekvő, hogy az említett cégek mögött álló családok házassági stratégiáit kell közelebbről megvizsgálnunk. Azért is elengedhetetlen ennek a területnek az elemzése, mert az üzleti életben felhasználható kapcsolati tőke soha nem korlátozódott a valós pénzügyi tőkére, valójában az üzleti szereplő teljes társadalmi tőkét szem előtt kell tartanunk ahhoz, hogy értsük az üzleti hálózat működési mechanizmusát.

Jelen tanulmányban a jelentős gazdasági tevékenységet lebonyolító augsburgi Manlich család házassági stratégiáján keresztül szeretnék betekintést nyújtani az említett üzleti és társadalmi kör kapcsolati hálózatába.

TÁRSADALMI HÁLÓZAT – GAZDASÁGI HÁLÓZAT – NETWORK-DINAMIKA

Mielőtt tüzetesen szemügyre vennénk a Manlichok házassági stratégiáját, érdemes a bevezetőben említett módszertani megközelítés vonatkozó lehetőségeit áttekinteni. A történeti hálózat kutatással szembeni egyik legfontosabb elvárás, hogy a network-elemzést olyan módszertani keretként alkalmazzuk, amely valós több-leteredményekkel járul hozzá a klasz- szikus történeti vizsgálatokhoz.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az üzleti hálózatokat a társadalmi hálózatok egy speciális fajtájaként értelmezhetjük, a fejezetcím első két kifejezése tehát nem egymástól különböző network-típust takar. Valójában az üzleti kapcsolat esetében a társadalmi hálózatokon belül csak a kontaktus minőségét jelöli az „üzleti” jelző. A *Social Network Analysis* (SNA) belül az egyes kapcsolati minőségek strukturalása szerint az üzleti kapcsolatok vizsgálata a társadalmi hálózat kutatás szerves részét képezi, mivel ezekben az esetekben tulajdonképpen csak a társadalmi hálózat szereplői közötti kapcsolat minőségét konkretizáljuk, elválasztva ezzel a társadalmi hálózat bonyolult rendszerét felépítő és más (rokon, hivatali, foglalkozásbeli stb.) platformon létesült kontaktusoktól. Az üzleti hálózatok létrejötte tehát egy komplex társadalmi térben mozog.

Az üzleti hálózatok kutatásánál többek között elemezhető az ún. hálózati dinamika. Ebben a tekintetben leegyszerűsítve négy fő fázis vizsgálható. A hálózatok létrejötte, a network működési mechanizmusa, a hálózatok megrázkódtatásai, majd

² A hálózatok vizsgálata nem elsősorban a közelmúlt tudományos teljesítménye. Már korábban is számos kutatás célozta a hálózatok elemzését. Említhető itt Max Weber vagy – Weber ismerősi hálózatához tartozó – Georg Simmel, akiknek a munkásságában már megjelent a társadalmi „hálozatosodás” (MÜLLER–NEURATH: 2012, 10). Ilyen előzmények voltak még a szocioökonómiai kutatások is (LEMERCIER: 2012, 18). A 20. században a szociológia mellett elsősorban a pszichológia részéről mutatkozott igény az interperszonális kapcsolatokra alapozott hálózatok vizsgálatára. A század második felében elsősorban a gráfelmélet matematikai koncepcióit próbálták meg alkalmazni szociológiai kutatásokban. A következő áttörést a század utolsó két évtizedében a számítógépes adatfeldolgozás és a network-programok fejlődése jelentette (BURKHARDT: 2009, 40–42).

esetleg újrendeződésük, végül a hálózatok felbomlása.³ Hogy a legvégén kezdjem a sort, érdekes módon a hálózatok megrázkódtatásáról és/vagy összeomlásáról sok esetben jobb forrásanyag áll rendelkezésünkre, mint a „mindennapi” működésről. Pontosabban fogalmazva ezek a források időben jóval koncentráltabban jelennek meg. Nevezetesen egy cég csődjéről, sőt már a csődközeli helyzetről is számos olyan forráscsoport maradt fenn, amelyekből viszonylag részletesen kimutathatók, hogy a krízishullámok milyen módon hatottak a hálózat egyes pontjaira, azaz a cégekre.

Mindezekkel összevetve a hálózati kapcsolat létrejötte már nehezebben vizsgálható, hiszen nagyon kevés az esélye annak, hogy fennmaradtak olyan források, amelyben az üzleti érdekek mentén létesült társadalmi kapcsolat (pl. egy házasság) létrejöttkor egyértelműen megfogalmazták volna a kontaktust megteremtő személyek vagy családok, hogy milyen konkrét üzleti kapcsolat létrehozásához vagy megerősítéséhez járult hozzá a társadalmi kontaktus létrejötte. Megfordítva, bár az ilyen jellegű társadalmi események nagyban befolyásolták az üzleti tevékenységet, sőt túlnyomórészt üzleti megfontolások vezették a vizsgált társadalmi aktusokat, az üzleti élet forrásaiban egyáltalán nem, vagy csak elvétve térnek ki ezekre az eseményekre.

A MANLICH CSALÁD KORAI TÖRTÉNETE ÉS JELENTŐSÉGE A KONTINENTÁLIS GAZDASÁGI RENDSZERBEN A KORA ÚJKOR ELSŐ SZAKASZÁBAN

A Manlich család az elzászi Oberehnheim, vagy Obernai birodalmi városkából származott. A források nem közölnek arról egyértelmű adatot, hogy mikor és pontosan melyik képviselőjük telepedett át Augsburgba. Mindazonáltal valószínűsíthető, hogy a 15. század első harmadában vagy legkésőbb a század dereka táján egy Hans Manlich nevű kereskedő már Augsburgban lakott. A század második feléből ismert egy bizonyos Matthias (II.) Manlich (1440–1492/93), aki már biztosan a svábföldi kereskedőközpontban élt, sőt a család házassági stratégiájának első konkrét nyomaként kimutatható, hogy Matthias Manlich (nagy valószínűséggel 1469-ben, de mindenképpen 1463 és 1475 között) egy Anna Ott nevű polgárlányt vett feleségül, aki egy középszintű városi hivatalnok, Jakob Ott lánya volt. Bár az Ott által viselt *Stadtvogt* tisztség ekkorra már erősen veszített korábbi jelentőségéből, annyi mindenesetre valószínűsíthető, hogy Matthias Manlichnak a frigy megkötése előtt már ki kellett vívnia bizonyos tekintélyt a városi közösségen belül.⁴

³ A fenti négy fő fázis egyfajta szubjektív leegyszerűsítés eredménye. Ezeket a vizsgálati fázisokat természetesen tovább lehet szakaszolni, vagy ki is lehet bővíteni.

⁴ Érdekes megjegyezni, hogy az Ott család sem volt tőzsgyökeres augsburgi familia, hanem Aichachból telepedtek át, nagy valószínűséggel még Jakob Ott is Aichachban született (SEIBOLD: 1995, 9–10). Bár nincs rá konkrét utalás, elképzelhetőnek tarthatjuk, hogy az első, esetleg második generációs Manlichok tudatosan keresték a kapcsolatot olyan családdal, amely még szintén nem ágyazódott be mélyen az augsburgiak közösségi hálózatába, az említett tisztségből azonban arra (is) következtethetünk, hogy az Ottok kapcsolati hálózatán keresztül Manlich lehetőséget látott a továbbléésre. A kapcsolat üzleti szinten tovább öröklődött a későbbi generációkra is.

Az Ott család és a Manlichok további története szempontjából egymásnak ellentétes előjelű intergenerációs mobilitás tapasztalható. A 16. század első harmadából ismert ugyanis egy Jörg Ott nevű posztókereskedő, aki az eddig említett Matthias Manlich unokájával, III. Matthias Manlichal valamint a Manlichok üzleti köréhez tartozó Weis családdal tartott fenn folyamatos üzleti kapcsolatot, pontosabban mindkét konszern esetében posztóbeszállítóként működött.⁵ Ekkorra a Manlichok és a Weisok a közép-európai gazdasági körforgás nagy jelentőségű cégeivé nőttek ki magukat, az augsburgi családok között pedig egyértelműen az üzleti élet első vonalába tartoztak.

Ehhez képest az Ottok veszítettek jelentőségükből, de legalábbis stagnáció mutatkozik a család társadalmi státuszában. Amíg tehát a 15. század hatvanas éveiben a Manlichok számára az Ott család még előrelépési lehetőségként szolgált, addigra egy generációval később üzleti szempontból már jóval gyengébb pozíciót képviseltek a Manlichokkal és a Manlich üzleti körhöz tartozó Weisokkal szemben.

Az eddig vizsgált Manlich generációnak a másik jelentős stratégiai lépése volt, hogy Matthias fivére, Bartholomäus 1466-ban a forrásokban a 14. századtól biztosan kimutatható augsburgi családhoz, a Meutingokhoz házasodott be. Utóbbi családnak ekkoriban már igen jelentős bányászati beruházásai voltak, továbbá tekintélyes kereskedelmi és hitelforgalmat bonyolítottak. A következő században végül éppen ez utóbbi üzletág okozta annak a cégnek a vesztét, amelyet Bernhard és Philip Meuting vezetett. Túl nagy szerepet vállaltak ugyanis a francia koronának juttatott hitelekben, így nem sokkal a francia államcsőd után, már 1562-ben kénytelenek voltak csődöt jelenteni. Ezzel a Meuting-ház volt az egyik első augsburgi konszern, amely a nyugati államcsödek által gerjesztett nagy kora újkori krízishullám áldozata lett.⁶ A Meuting szál jelentőségéhez annyit még megjegyezhetünk, hogy a korszakban a család talán legjelentősebb tagja V. Konrad Meuting volt, aki 1479-ben egy bizonyos Barbara Fuggert vett feleségül, aki Hans Jakob Fuggernak, ismertebb nevén Gazdag Jakob Fuggernak volt a testvére.

Visszatérve a Manlichokra, megállapítható, hogy a 15. század utolsó évtizedeiben jelentős mértékben sikerült növelni vagyonukat. Az augsburgi adólisták szerint míg 1466-ban 20 rajnai forintot (rFt) kellett fizetniük, addig 1491-ben már 80 fl-nyi összeggel voltak kötelesek hozzájárulni a város költségvetéséhez.⁷ Bartholomäusnak nem született gyermeke, Matthias Manlich ezzel szemben nyolc utódot, négy fiút és négy lányt hagyott maga után. Ezek közül a két kiemelkedő jelentőségű fiú Simon Manlich (1471–1517) és Hans Manlich (1475–1527/1528) volt. Az évek során úgy alakult, hogy a családi vagyon nagyrészt az ő kezükben összpontosult. A

⁵ StA Abg KuH I. L. 3. f. 64v–65r. Illetve TÓZSZA-RIGÓ: 2009, 243–244.

⁶ A Meutingokkal kapcsolatban annyi még megjegyezhető, hogy a korábban szétvált családi társaság egyik utódcége a fent említett Meuting cég az 1562-es csődje után még tovább működött Anton Meuting vezetésével. Ez a Meuting cég is jelentős hiteleket folyósított az állami szférának, nevezetesen 1578-ban 35 000 forinttal tartozott neki II. Rudolf. Törlesztésként a prágai császári sörfőzde jövedelmét kötötték le a cég számára (WARNEMÜNDE: 1956, 135).

⁷ SEIBOLD: 1995, 11.

kora újkorral foglalkozó történetírás az ő generációjukat nevezi az ún. második Manlich generációnak.

Mindenekelőtt érdemes kitérni az említett Simon Manlich életútjára, illetve a személye körül formálódó üzleti körre és családszövetségre. Simon nem sokkal apja halála után, 1494-ben Anna Stuntzot vette feleségül. Amint azt korábban említettem, a hálózati építkezés esetében a történeti network-kutatás számára a legtöbb esetben éppen a kapcsolat létesítésének előzményeiről, így például a két család közötti egyeztetésről, az üzleti és a rokoni kapcsolatok konkrét „hasznosulásáról” stb. rendelkezünk a legkevesebb forrásinformációval.

Ebben az esetben sem rendelkezünk adattal arról, hogy az említett frigy önálló döntése lett volna az ifjú Manlichnak, vagy apja instrukcióit követte az ara kiválasztásában, azonban abból, hogy apja tulajdonképpen csak néhány hónappal, esetleg szűk egy évvel a frigy előtt hunyt el, joggal feltételezhető, hogy már Matthias elkezdte előkészíteni a házasságot és egyben a szövetséget a Stuntz családdal. Az előkészítés szükséges is lehetett, mivel ekkor a Stuntz család az adólisták alapján már jelentős vagyont tudhatott magáénak. A Stuntzok esetében egy a Manlichokhoz hasonló, feltörekvő családról volt szó. Anna apja, Melchior Stuntz még a *Kaufleutestube*ba, azaz a patríciusok „mögötti” ún. második rendbe tartozott. Melchior rendkívül tudatosan igyekezett emelni a család társadalmi presztízsét. Így a kilencvenes években számos egyházi alapítványt tett. Mindennek tekintetében nem meglepő, hogy Stuntz (is) kiemelt figyelmet szentelt a házasság útján kiépíthető kapcsolati tőkének. Első felesége a Linck családból származott. Az ő halála után eddig a Peutinger-házból választott magának házastársat.⁸

Mindkét család a 16. század augsburgi kereskedő elitjéhez tartozott. A Linck családdal, illetve a Haug–Langnauer[Langenauer]–Linck társasággal a későbbiekben még találkozni fogunk a Manlich-hálózat kapcsán. Végül a Stuntz-féle vonalat azzal zárhatjuk, hogy Melchior reprezentációs stratégiája és házassági építkezése rendkívül eredményesnek bizonyult, mivel a század utolsó adóösszeírása során (1498) már a 13. legvagyonosabb augsburgiként tartották számon, azaz a legszűkebb vagyoni elitbe emelkedett be. A társadalmi reprezentáció egyik kiemelkedő momentumaként értékelhető, hogy amikor 1500-ban a birodalmi gyűlésnek az augsburgi Weinmarkt (ma Maximilianstrasse) adott otthont, a gyűlés tiszteletére rendezett lovagi torna ideje alatt Bianca Maria királynét – több más prominens személyiséggel együtt – Melchior Stuntz vendégül látta saját házában, ahonnan kiváló kilátás nyílt a látványosságra.⁹ Nyilvánvaló, hogy Stuntz lányának kiházásítását is aprólékosan megtervezte, és a kilencvenes években a Manlichokban már olyan partnert látott, akik méltóak ambíciózus terveihez, sőt esetleg ők is hozzá tudnak járulni a Stuntz család társadalmi státusz-emelkedéséhez.

A Meuting vonalhoz hasonlóan röviden a Stuntz család hálózati építkezésébe is betekinthetünk. Melchior Stuntz egyik fivére a Lauginger családból választott magának feleséget. Bár a Laugingerek üzleti szempontból ekkor már túl voltak a zeni-

⁸ SEIBOLD: 1995, 15–16.

⁹ SENDER: 1894, 69, 89.

ten, társadalmi tőkájük azonban mégis jelentős volt, illetve egy 1536-os forrás szerint a Laugingerek továbbra is a 36 legvagyonosabb család közé tartoztak.¹⁰ A magas társadalmi státuszt támasztja alá, hogy a család Ursula nevű lányát Ulrich Fugger vette feleségül. A Lauginger vonalat Melchior Stuntz is fontosnak tartotta, olyannyira, hogy egyik lányát szintén egy Laugingerhez adta feleségül.

A Manlichok szempontjából fontos volt, hogy rendkívül jó ritmusérzékkel csatlakoztak egy a századfordulón formálódó család-szövetséghez. A Stuntz-féle kapcsolat mellett a Manlichok a Lauginger család irányába is megerősítették a három család formálódó hálózatát, a második Manlich generációból ugyanis Hans Manlich egy Lauginger lányt vett feleségül. A Stuntz–Manlich–Lauginger körhöz ugyancsak házasság útján kapcsolódott ekkoriban a Regel család. Ez utóbbiban már Simon Manlichnak volt nagy szerepe, ugyanis Anna nevű lányát 1510-ben egy bizonyos Georg Regelhez adta feleségül.¹¹ A közösségi reprezentációnak fontos momentuma volt, hogy a négy család 1513-ban már közös alapítványt tett az augsburgi Dominikánus Templomban. Hangsúlyozandó, hogy mind a négyen hasonló utat jártak be, a nem-patricius kereskedő rend, azaz a *Kaufleutestube* tagjai voltak.¹²

A SNA fent vázolt strukturálásának a fényében (üzleti hálózatok viszonya a társadalmi hálózatok halmazához), a társadalmi hálózatépítéssel párhuzamosan érdemes kitérni a Manlichok üzleti tevékenységére is. A fent említett család-szövetségből Augsburgon kívül elsősorban a Stuntz társaság kerül a kutatás látókörébe. Melchior Stuntz már a század első éveiben igyekezett kihasználni a schwazi ezüstművekben rejlő lehetőségeket, még a Fuggerek itteni megjelenése előtt. Ebben az üzletben a később a Habsburgoktól Európa-szerte jelentős bányászati koncessziókat megszerző Baumgartnerekkel társult.¹³

Simon Manlich a század első éveiben ugyancsak a bányászati üzlet felé fordult. A tiroli térségben 1507-től mutatható ki üzleti jelenléte. A későbbiekben folytatott hálózatépítési stratégiáját vetíti elő, hogy már 1510-ben Ulrich Weisszal és társaival közösen folyósított hitelt 3000 forint értékben a császár számára, utóbbinak a Velence elleni háborújához. Nagy valószínűséggel ennek a tranzakciónak (is) volt köszönhető, hogy 1510-ben a két Manlich fivér, Simon és Hans engedélyt kapott a császártól arra, hogy rezet szállítsanak a Brenneren keresztül. Érdemes kiemelni, hogy a szállítmányról szóló szerződés egyik tanúja Melchior Stuntz volt. Amikor pedig 1516-ban Miksa újra Velence ellen készülődött seregeivel, a Manlichok anyagi javakkal működtek közre a csapatok utánpótlásában.¹⁴ Ezzel a bányászati üzlet mellett egy másik üzleti szférához is végérvényesen elkötelezték magukat, nevezetesen az államnak, leginkább a Habsburg adminisztrációnak nyújtott hitelek,

¹⁰ SENDER: 1894, 403.

¹¹ SEIBOLD: 1995, 203. Stammtafel Manlich III.

¹² SEIBOLD: 1995, 17.

¹³ TÓZSÁ-RIGÓ: 2013, 43.

¹⁴ SEIBOLD: 1995, 18.

illetve az azokból származó gazdasági előnyök a Manlich-ház üzleti stratégiájának meghatározó elemévé váltak.

A tiroli pozícióikat a tízes években annyira meg tudták erősíteni, hogy egy rövid időre az is felmerült, hogy a Höchstetter konzernnel összefogva sikerül megakadályozni azt, hogy a Fuggerek kiaknázzák az akkoriban felfutó halli réz- és ezüstki-termelést. Bár ebben Miksa is támogatta a két társaságot, azonban végül nem tudták megakadályozni a Fugger behatolást. A Manlichok kiterjedt üzleti hálózatára ezekben az években példaként lehet felhozni, hogy az említett bányászati érdekeltségek mellett megjelentek Breslauban, Ulmban, majd a Welserek, Rehlingerek, Herwartok és Weisok mellett beszálltak az itáliai sáfrány-exportba is.

Bár összességében Simon üzleti szerepét értékelhetjük jelentősebbnek, fivére, Hans is kivette a részét a társaság tevékenységéből. Többek között neki volt köszönhető az 1520-as években az antwerpeni Manlich-faktorátus kiépítése.¹⁵ Simonhoz hasonlóan ő is elég hamar beszállt az állami hitelezés ígéretes üzletébe. Miután V. Károly 1522-ben feloldotta a tengerentúli expedíciók finanszírozásának a nemspanyolok számára korábban fennálló tilalmat, Hans Manlich – társulva más augsburgiakkal – 600 dukátot folyósított a spanyol korona számára a transzatlanti vállalkozások lebonyolítására. Részben az árukereskedelemből, de még inkább a bányászati investíciókból, illetve egyre jelentősebb mértékben a hiteltevékenység közvetett hasznából a két Manlich fivér egyre jelentősebb vagyona tett szert. Hans Manlich halálakor (1527/1528) már 41 000 forintra rúgott a vagyona. Felesége, Felicitas Lauginger ezzel az egyik leggazdagabb augsburgi özvegyasszony lett.¹⁶ Mindennek fényében nyilvánvaló, hogy a két Manlich fivér gyermekei iránt egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a „házassági piacon”.

SIMON MANLICH GYERMEKEI ÉS A HÁZASSÁGOK SORÁN KÖTTETETT TÁRSADALMI-ÜZLETI KAPCSOLATOK

Figyelembe véve, hogy a későbbiekben Simon fiai vezették a Manlich-társaságot, elsőként ezt a vonalat fogom vizsgálni, valamint nagyobb figyelmet szentelek az ő utódainak, illetve az ő kiházasításuk során követett kapcsolatépítő stratégiának. Simon Manlichnak hat lánya és három fia született. A lányok közül négyen mentek férjhez. Anna férjét, Georg Regelt korábban már említettem. A Regel-rokonság azonban a század második harmadában már nem játszott jelentősebb szerepet a Manlichok hálózatában.

A harmadik Manlich generáció két kiemelkedő tagja, továbbá a Manlich-ház virágkorának és egyben bukásának emblematikus alakjai Matthias és Melchior Manlich voltak. Matthias 1522-ben vette feleségül Walpurga Bimmelt. A Bimmel társaság a század első évtizedeinek egyik legjelentősebb cége volt. Az árukereskedelem terén elsősorban a barhent és vászonkereskedelem volt a cég fő profilja, emellett igen jelentős aktivitást mutatott a schwazi bányászati investíciók terén is. Az üzle-

¹⁵ Első képviselőjük a Schelde-menti városban a nürnbergi származású Lazarus Tucher volt. SEIBOLD: 1995, 21.

¹⁶ SEIBOLD: 1995, 22.

tek lebonyolítása céljából lerakatokat hoztak létre többek között Nürnbergben, Ulmban, Antwerpenben, Kölnben és Velencében. A bányászati üzletben a szintén jelentős augsburgi konszernnel, a Herwartokkal társultak. Az 1530-as évek elejére egy sajátos helyzet állt elő, ugyanis Leonhard és Anton Bimmel halála (1525 és 1531) után nem volt nagykorú férfi a családban, aki átvehette volna az örökséget. Két kiskorú fiú mellett így a Bimmel lányokra, pontosabban azok férjeire irányult a figyelem. Ebből a szempontból Matthias Manlich előnyös pozícióban volt, hiszen ő éppen az egyik Bimmel lányt vette feleségül. Nagy valószínűséggel ezt a kapcsolatot kívánták megerősíteni azzal, hogy Matthias unokatestvére, Hans Manlich 1529-ben eljegyzett egy másik Bimmel lányt. Ez a szál azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel Hans még ugyanabban az évben meghalt.¹⁷

Végül az tett pontot a Bimmel-örökség kérdésére, hogy a társaság tevékenységének folytatásához jelentős tőkeinvestícióra volt szükség. Ezt a beruházást pedig az ifjú Matthias Manlich ekkoriban vagy nem tudta, vagy nem akarta végrehajtani. 1531-ben éppen ennek a tőkeösszpontosításnak a céljából jött létre a korszak egyik jelentős társasága, a Haug–Langnauer–Linck konszern. A cég alapítói, Anton Haug, Hans Langnauer és Ulrich Linck korábban már dolgoztak a Bimmel társaságnak, így ismert volt előttük a tevékenységi terület és a kapcsolati hálózat. Emellett volt még egy fontos momentum, ami újfent összekapcsolja az üzleti és a társadalmi hálózatot. Nevezetesen Anton Haug Walpurga Bimmel testvérét, Anna Bimmelt vette feleségül.¹⁸ A Bimmel társaság a negyvenes években „visszatért” az aktív üzleti életbe. Ekkorra Hans Bimmel – nagy valószínűséggel – elérte a nagykorúságot, és a többek között a Manlich hálózatban is stabil pontként szereplő Weis céggel, valamint a korszak jelentős kereskedő-vállalkozójával, Sebastian Neidharttal kooperált. Így 1540-ben 20 000 rajnai forint értékben folyósítottak hitelt az udvarnak.¹⁹

Mindennek fényében más megvilágításba kerülnek a harmadik Manlich generáció házassági kapcsolatai. A Haug–Langnauer–Linck konszernnel, illetve a társaság „mögött” álló családokkal fennálló kapcsolatrendszer többszörösen is bebiztosították. Matthias Manlich egyik lánytestvére, Dorothea Manlich Anton Haug egyik társához, az imént említett Hans Langnauerhez ment feleségül. Matthias fivére, a később vezető szerepet játszó Melchior Manlich pedig Ursula Haugot, Anton Haug nővérét vette feleségül.²⁰ Utóbbi pedig Anna Manlichot, azaz Matthias és Melchior unokatestvérét vette nőül. A kört azzal zárhatjuk, hogy a negyvenes évek végén Anna fivére, Anton Manlich még elvett egy Bimmel lányt, a szép kort megélt Felicitas Bimmelt. A Haug–Langnauer–Linck üzleti körrel fennálló bonyolult kapcsolatrendszer tovább öröklődött a következő generációra, mégpedig

¹⁷ SEIBOLD: 1995. Stammtafel Manlich IV.

¹⁸ <http://liko-kralik.at/getperson.php?personID=I9960&tree=liko-kralik> (letöltés ideje: 2014. 04. 28.)

¹⁹ ÖStA FHKA NÖ GdB W. Nr. 51. évkör 1540. f. 134r–135v.

²⁰ [http://www.karenthecroccy.com/familytree/individual.php?pid=P920&ged=Anderhalt%20Family%20Tree%20\(1\).ged](http://www.karenthecroccy.com/familytree/individual.php?pid=P920&ged=Anderhalt%20Family%20Tree%20(1).ged) (Letöltés ideje 2014. 04. 29.)

Matthias Manlich egyik lányát, Anna Maria Manlichot Melchior Linckhez adta feleségül.²¹

Mindennek tekintetében érdemes röviden kitérni a Haug–Langnauer–Linck társaság üzleti tevékenységére. A Manlichokhoz és más jelentős augsburgi konzernhez hasonlóan ez a cég is jelentős volumenű forgalmat bonyolított, és egész Európát behálózó kapcsolati hálózatot tartott fenn. Abban is analógiát mutatnak a Manlichokkal, hogy a Haug–Langenauer–Link társaságnak is jelentősek voltak a keleti irányú érdekeltségeik. Többek között állandó faktorátust tartottak fenn Bécsben.

Visszatérve Matthias és Melchior Manlich generációjára, amint korábban már említettem, a század első felében a 14 évvel idősebb Matthias vezette a céget. A kereskedőcsaládokban szokásos nevelést kapta, fiatal korában járta a cég faktorátusait, melynek során a széles körű gyakorlati ismeretek elsajátítása mellett a cégen belüli és a vállalatközi kapcsolati hálózattal is megismerkedett. Önálló üzleti tevékenysége során 25 éven belül mintegy meghatszorozta vagyonát, becslések szerint kb. 26 000 forintról 120 000 Ft-ra. Az ilyen típusú pozitív intragenerációs növekedés még Augsburg virágkorában is ritkának mondható. Ferdinándtól 1538-ban nemességet kapott, 1554-től pedig már patriciusként jelölik meg a források, holott hivatalosan nem vették fel az augsburgi első rendbe.²² A későbbiekben pedig – ahogy azt Anna Maria nevű lánya esetében már láthattuk – ő is a hálózati stratégiát tartotta szem előtt gyermekei kiházasítása során. Két fia és hat lánya komoly társadalmi tőkét jelentett ebben az építkezésben. Lányai közül kettőt is a Rem családhoz házasított ki.

A Rem társaságnak Lukas Rem alapozta meg a vagyonát. Lukas a századfordulón még a Welserek faktoraként dolgozott. Faktori tevékenysége során szoros kapcsolatokat épített ki a portugál udvarral, 1503-ban pedig ő alapította meg a lisszaboni Welser képviselőket. Később Rem önálló céget gründolt, és elsősorban az ibériai térségben bonyolított jelentős kereskedelmi és hitelforgalmat.²³ A Rem családdal már korábban is létesült kapcsolat a Manlichok részéről, mégpedig Hans Manlich egyik fia Rem lányt vett feleségül, a frigy azonban a Manlich fiú halála miatt nem tartott sokáig.

Matthias öccse, Melchior a nagyapjuk, Melchior Stuntz után kapta keresztnevét. Melchior tehetséges üzletembernek bizonyult, bár nem nőtt olyan mértékben a vagyona, mint Matthiasé. Melchior sokkal jobban kötődött a Haug–Langnauer–Linck társasághoz. Kezdetben ennél a cégnél tanult, majd később kisebb részese-dést is szerzett a társaságban. Később saját üzleteket is bonyolított, vagyona becslések szerint 50 000 és 100 000 forint között mozgott. Igen jelentős üzleti aktivitásából arra lehet következtetni, hogy üzletei jelentős részében inkább másokkal társulva, ún. külső tőkével dolgozott.

A harmadik Manlich generációból Simon Manlich házassága egy érdekes mellékszálát képezett. A viszonylag korán elhunyt Simon Manlich, Matthias és Melc-

²¹ SEIBOLD: 1995. Stammtafel III.

²² SEIBOLD: 1995, 31.

²³ Lisszaboni tevékenységéhez többek között: REM: 1861, 158–162, 172.

hior öccse nem ért el jelentős üzleti sikereket. Egy harcos protestáns, Jakob Hörbrot lányát, Marina Hörbrotot vette feleségül. Jakob Hörbrot az augsburgi szűcsök céhmestere volt. A tisztség azonban félrevezető lehet, Hörbrot ugyanis jelentős kereskedelmi tevékenységet folytatott. Befolyását politikai téren is kamatoztatta, a császárellenes augsburgi pártnak volt az egyik középponti személyisége. Mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy bankárként hitelezzen a császárnak vagy a katolikus lengyel királynak. Sőt nyíltan Habsburg-ellenes politikai állásfoglalása mellett vagy ellenére azt is elérte, hogy egyik vejét birodalmi alkancellárrá válasszák. Kockázatos pénzügyi manőverei végül oda vezettek, hogy vállalkozása csődbe ment, s 1564-ben eladósodva halt meg.²⁴

Végül érdemes még megvizsgálni a Hans Manlich és Felicitas Lauginger gyermekeinek házasságkötéseit. A második Manlich generációként jelölt két testvér, Hans és Simon hálózatépítő stratégiájában korábban már említettem egy közös törekvést, mégpedig a Bimmel–Haug–Langnauer körrel kialakított bonyolult hálózat kiépítését. Emellett azonban találunk eltéréseket is a két fivér stratégiájában. Kimutatható ugyanis, hogy míg Simon kizárólag a második augsburgi rendből választott párt gyermekei számára, addig Hans jóval nagyobb érdeklődéssel fordult az ún. új patríciátus felé. Azokat a családokat nevezték így, akiket 1538-ban vettek fel a patríciátusba. Hans egy fiát és egy lányát házasította ki a Rehlinger családba. A Rehlingerek kezdetben elsősorban selyem- és vászonkereskedelemre koncentráltak, továbbá sáfránnyal és egyéb fűszerekkel is kereskedtek. Két legfontosabb faktorátusok Velencében és Antwerpenben működött.

Marx Konrad Rehlinger apósa, Wolfgang Paller közvetítésével beszállt a magyar réz forgalmazásába is. Több irányban is tevékenykedett ebben az üzletágban, így Krakkón keresztül a Balti-térség felé, valamint Frankfurton át Hamburgig, majd onnan Spanyolországba szállította a magyar rezet. A Rehlinger konzern nem csak a század második felében meginduló kríziseket élte túl, hanem még a harmincéves háború gerjesztette konjunktúráját is sikerült meglovagolniuk.

A Manlich és a Weis család közötti üzleti kapcsolat a század közepén is kimutatható volt. Wolfgang Paller és Leonhard Weis által alapított Paller–Weis konzern a Manlich cégtől vette át a besztercebányai rézüzletet. A szerződés szerint első lépésként ki kellett váltani Manlich ott lévő befektetéseit (minden bizonnyal Manlich által vásárolt ingatlanokról, bányászati berendezésekről lehetett szó), amelynek ellentételezéseként Paller és Weis 279 000 forintot fizettek ki Manlichnak.²⁵

II. Leonhard Weis már korábban is hitelezett az udvarnak. Általában azzal a Mathias Manlichhal közösen állították ki a pénz- vagy áruhitelt, akitől a Paller–Weis társaság később átvette a besztercebányai rézüzletet. Az 1540-es évek elején Manlich, Weis és (üzlet)társaik Ferdinánd kérésére, a magyarországi hadügyek finanszírozására Hans Angerer udvari fizetőmester rendelkezésére bocsátottak értékben 58 000 rajnai guldent, selyemárut és egyéb ruhaanyagokat 39 000

²⁴ SEIBOLD: 1995, 35.

²⁵ KENYERES: 2003, 101.

forint értékben, valamint egy díszes arany serleget 18 000 forint (!) értékben.²⁶ Manlich és Weis 1543-ban újabb 10 000 forintos kölcsönt nyújtott a kamarának.²⁷

A magyarországi üzleteiket és a kamarának folyósított hiteleket – hasonlóan a többi nagy augsburgi céghez – leginkább a bécsi faktorátusukon keresztül intézték. A Fuggerek és a Welserek mellett szinte az összes nagy kereskedőháznak volt faktora a Duna menti városban, hogy csak a legjelentősebbeket említsük: a Baumgartner, a Neidhart vagy a Herwart konzern, továbbá a korszak ugyancsak nagy volumenű forgalmat bonyolító és egész Európát behálózó kapcsolati hálózatot fenntartó Haug–Langenauer–Link társaság is kiemelt képviselőt tartott fenn Bécsben. Ugyancsak kimutatható a Manlich, a Weis és az Österreicher cég bécsi jelenléte.

A Manlichok és a Herwartok közötti kapcsolat a kamarai iratok alapján áttételesen szintén kimutatható. Egy 1549-es dokumentum szerint utasították a Körmöci Kamarát, hogy fizessen ki a Herwartok faktorának mintegy 25 400 forintot. Témánk szempontjából az ügy figyelemreméltó mellékszála, hogy a kifizetést abból a mintegy 28 000 forintból eszközlik, amelyet az a Manlich társaság fizetett be a karához, amely a beszercebányai rézüzletet vette át a Fuggerektől.²⁸

Visszatérve az új patrícius családoknak a Hans Manlich házassági stratégiájában képviselt szerepére, a Welserek voltak a másik új patrícius család, akikkel házassági kapcsolatot létesített Hans. David nevű fiát ugyanis sikerült beházasítania az ekkor már a Fuggerek utáni második legjelentősebb augsburgi családba. Mivel a Welserek kiemelkedő szerepe a korabeli globalizálódó gazdasági rendszerben közismert, itt nem térek ki rá részletesen. Kiemelkedő szerepük ellenére nekik nem sikerült túlélniük a kora újkor legnagyobb válság sorozatát. Amint az közismert, 1614-ben kénytelenek voltak csődöt jelenteni.

A HÁLÓZATOK MEGRÁZKÓDÍTÁSAI A MANLICH CÉG PÉLDÁJÁN

A harmadik Manlich generáció bemutatását is hasonló pénzügyi eseménnyel lehet lezárni. A kapcsolati hálózaton keresztül vissza kell itt utalni a Welserekre. A Welser-ház nemcsak a Habsburgoknak nyújtott hiteleket, hanem más kereskedő társaságoknak is. Bartholomäus Welser 1543–1544-ben, majd az évtized végén több lépcsőben több ezer forint összegű hitelt folyósított az ugyancsak jelentős forgalmat bonyolító augsburgi Grimmel–Neidhart–Seiler bankháznak, amelynek egyik alapítója, Sebastian Neidhart pedig többek között a Fuggereknek is hitelezett. Szá-

²⁶ A teljes 115 000 forint visszafizetési módja jellemzőnek mondható. A szerződés szerint ugyanis a kamara kötelezettséget vállalt, hogy a hitelezők 71 000 forint összegű követelésüket az engelhartszelli vámnál érvényesíthetik, 24 000 forintot az akkoriban újonnan felállított terfisi (azaz Tarvis, ma Tarvisio) marhavámnál igényelhetnek vissza, végül 20 000 forintos követelésüket pedig a steini vámnál érvényesíthetik. A tőke törlesztésére egy év, a 10%-os kamat megtérítésére pedig két év áll rendelkezésre. Ehhez képest ellentmondó az a kitétel, miszerint a Manlich és a Weis cég addig van a vámhelyekre utalva, amíg el nem fogy a tartozás. ÖStA HKA NÖ GdB W. Nr. 51. Évkör: 1540. 206v–209r.

²⁷ ÖStA HKA HP W. Nr. 191. E. 1543. f. 46r.

²⁸ ÖStA HKA HP W. Nr. 201. E. 1549. f. 38v. ÖStA FHKA AHK NÖK Protokolle 022 E. 1550. 135r.

mos, a hitelezési ügygel kapcsolatos dokumentum ismert az 1552–1553-as évből.²⁹ Az elsősorban a németalföldi és a francia térségben bonyolított nagy volumenű hitelügyletekre koncentráló Neidhartok még túléltek a század közepén bekövetkező válságot, a nagy múltú Manlich cég 1574-es csődje azonban a Melchior Manlichhal társuló Karl Neidhartot is magával rántotta.³⁰

A kora újkori vállalkozói társaságok között létesült üzleti hálózatra leginkább az ún. *skálafüggetlen hálózati modell* alkalmazható. Ennek legfőbb jellegzetessége röviden úgy írható le, hogy a rendszer működése a középponti funkciójú elemekre épül. A kora újkori üzleti hálózatok esetében az ilyen középpontokhoz köthető a legnagyobb tökekoncentráció, illetve a legnagyobb értékű hitelkibocsátás. Ebből kifolyólag fontos feltárni a középpontok köré felépíthető alhálózatokat. A fent említett hálózati modell további sajátossága, hogy a rendszer összeomlása nagyban függ attól, hogy a hálózatot ért megrázkódtatás során hány középpont esik ki a rendszerből. Az utóbbi hálózati funkciót betöltő cégek/családok szerepe az üzleti és a társadalmi hálózatokban furcsa módon éppen a krízisjelenségek vázlatával érzékeltethető a legjobban. Másként a kora újkor első nagy válsága jól mérhető az üzleti hálózatot ért megrázkódtatásokon keresztül. A krízis első szakaszának leglátványosabb és ugyanakkor a teljes rendszerre nézve legnagyobb megrázkódtatást okozó eseménysora a francia és a spanyol államháztartás 1556-os, illetve 1557-es összeomlása volt. A fizetéseképtelenség bejelentésére különböző módon került sor. Egyik jellemző példaként a legjelentősebb hitelfeltevő, a spanyol udvar eljárására térnek ki röviden. Tekintettel az államháztartás helyzetére, Fülöp 1557 júniusában bejelentette, hogy a hitelezők kifizetését járadéklevelekbe (*Juros*), tulajdonképpen 5%-os kamatozású hosszú lejáratú államkötvényekbe helyezi át, azaz gyakorlatilag egyoldalúan leírták a fennálló – magasabb kamatozású – követeléseket.³¹ A korona így szabadult meg egyre szorító kamatkötelezettségeitől.

A 16. századi nyugati államcsődök által előidézett krízishullámok több mint fél évszázadon át húzódtak.³² A 16. század második felében kibontakozó válság idején

²⁹ A dokumentumok szerint Hieronimus Seiler fő tevékenységi területe a lyoni vásár volt, illetve a francia udvarral (pontosabban saját szavai szerint magával a királlyal) is kapcsolatban volt, és adóssága éppen ez utóbbi kapcsolatból származott. StA.Abg. KuH. Literalien 10. (Handelsakten der Familien Neidhart, Seiler, Grimm und Flaum ca. 1547–1554) Fasc. 2.; ill. StA.Abg. KuH. Literalien 13. (Handelsakten betr. Die Familien Alexius Grimm, Sebastian Neidhart und Hieronymus Seiler, 16. Jh). Könnyen kiszámítható, hogy Seiler később a francia államcsőd idején éppen annak köszönhette üzleti értelemben a vesztét, hogy túlzottan a francia kapcsolataira alapozott.

³⁰ WARNEMÜNDE: 1956, 136.

³¹ DRELICHMAN–VOTH: 2010, 818–819.

³² A fenti jelenségsorozat első fázisát képezték az említett államcsődök az ötvenes évek második felében. Ezekben az években rövid időn belül a spanyol, a francia és a portugál uralkodó jelentett be fizetéseképtelenséget. Az általános krízis éreztette hatását a teljes Mediterráneumban. Az észak-italiai gazdasági központokban a századfordulótól egyre erősödő demográfiai krízissel párosultak a gazdasági nehézségek (LANARO: 2003, 37–38). A térség városaiban jelentős finanszírozási problémák léptek fel. A vezető gazdasági hatalom, Velence 1587-ben hozta létre a *Banco della piazza di Rialto*-t, amely a velencei államháztartási egyensúly megőrzésére változatos formában (kölcsonök, államkötvények, életjáradék, lottójáték stb.) egyre jelentősebb magántőkét próbált bevonni, de így sem tudta áthidalni a permanens hiányt (PEZZOLO: 2003, 63–64, 68). A Mediterráneum gaz-

a középponti szerepet betöltő cégek kiesése magával rántott számos hasonló profilú társaságot. A láncreakció legfőbb gazdasági oka az volt, hogy amikor egy jelentős társaság csődbe ment, az hatással volt azoknak a tőkeállományára, akik hiteleztek ennek a társaságnak. A korábbiakban már említettem a Meuting társaság sorsát, amelyet közvetlenül érintett a francia uralkodó fizetéseképtelensége, így a Meutingok az elsők között jelentettek csődöt.

Áttételesen a Paller–Weis–Manlich üzleti kör hiteltevékenységén keresztül is érzékelhető, hogy mit jelentett a fent említett hálózati szisztéma működőképessége szempontjából a középponti funkciójú cégek szerepe. Ezeknek a cégeknek, illetve a körjük felépíthető alhálózat pontjainak jelentős üzleti kapcsolataik voltak a nyugati, főként a spanyol udvarral. Mindennek tekintetében figyelemre méltó, hogy a vizsgált cégek hiteltevékenysége az ötvenes–hatvanas években nem csökkent, hanem nominálisan – és nagy valószínűség szerint piaci részesedés terén is – növekedett, holott ennek éppen az ellenkezőjét várnánk a spanyol államcsőd okozta veszteségek miatt. Az üzleti hálózatban tapasztalható első jelentősebb csődhullám tehát nem közvetlenül az állami hitelek bedőlése miatt következett be, hanem bizonyos „fáziskéséssel” az első középponti funkciójú hálózati elemek, azaz a legnagyobb állami és üzleti hiteleket kibocsátó cégek kiesése után. A kapcsolatrendszer itt aszerint építhető fel, hogy mely cégeknek volt kontaktusuk a fent említett üzleti körrel. Ebbe az alhálózatba sorolható többek között a Fugger és a Welser konzern, a Grimmel–Neidhart–Seiler konzorcium, az Imhofok, a Haug–Link társaság stb. Mindannak ellenére, hogy ezeknek a cégeknek igen jelentős veszteséget okozott a francia és a spanyol államháztartás 1556-os, illetve 1557-es összeomlása, a vizsgált üzleti körben csak a hetvenes években indult meg egy olyan csődhullám, amely már a legtöbb társaságot érintette. Többek között a Neidhart–Seiler–Grimmel társaság, valamint a Manlich konzern sorsa hozható fel példaként. A források szerint Hieronimus Seiler fő tevékenységi területe a lyoni vásár volt, illetve a francia királlyal is kapcsolatban volt, és adóssága éppen ebből a kapcsolatból származott.³³ Seiler később annak köszönhette a csődöt, hogy túlzottan a francia kapcsolataira alapozott. A Neidhartok elsősorban a németalföldi és a francia térségben bonyolítottak nagy volumenű hitelügyleteket. A Neidhart–Seiler–Grimmel társaság pénzügyi adatai szerint 1557–1560-ban már a Manlich cégnél is sokasodtak az állami tartozások miatti problémák. A cég azonban még túlélte a század közepén bekövetkező válságot. A nyugati államcsődöknél is drasztikusabb hatással volt viszont a Neidhart-házra a középponti funkciójú Manlich cég 1574-es összeomlása. A Melchior Manlichhal társuló Karl Neidhart kénytelen volt maga is csődöt jelenteni.³⁴

dasági instabilitása kihatott az egész közép-európai térségre, s erősen érezte hatását a délnémet társaságoknál is.

³³ StA. Abg. KuH L 10. Fasc. 2.; ill. StA. Abg. KuH L 13.

³⁴ WARNEMÜNDE: 1956, 136. Az egész Európát behálózó üzleti hálózat komplexitásáról és a forgalomban lévő tőkemennyiségről tájékoztat, hogy a Manlich konzern a csőd előtti utolsó években mintegy 1 000 000 forinttal tartozott hitelezőinek. A helyzet visszasságát jelzi, hogy a cég anyagi javakban mintegy 750 000 forint aktívát mutatott. Ezt azonban nehéz volt mobilizálni. Mindezen felül számos uralkodó tartozott a Manlichoknak, legnagyobb összeggel a francia és a portugál ud-

Ennek témánk szempontjából azért van jelentősége, mert Melchior Manlich Ursula nevű lányát éppen Karl Neidharhoz adta feleségül, azaz a hitelforgalomra alapozott üzleti kapcsolaton keresztül áttételesen saját vejének a csődjét is okozta.

IRODALOM, LEVÉLTÁRI FORRÁS

ÖStA

Österreichisches Staatsarchiv

AVA HKA

Allgemeines Verwaltungsarchiv und Hofkammerarchiv

NÖ GdB – Niederösterreichische Gedenkbücher

StA Abg

Stadtarchiv Augsburg

KuH

Kaufmannschaft und Handel L 3 – Literalien 3. (Schuldbuch des Geschlachtgewanders Jerg Ott 1506–1536)

KIADOTT FORRÁS

SENDER 1894

Die Chronik von Clemens Sender von den ältesten Zeiten der Stadt bis zum Jahre 1536. In: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert. 23. k. Die Chroniken der swäbischen Städte.* Augsburg 4. k. Historische Commission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften. Leipzig, 1894. <https://archive.org/stream/DieChronikenDerSchwaebischenStaedteAugsburg#page/n1/mode/1up> (Letöltés ideje 2015. 05. 29.)

REM 1861

Tagebuch des Lukas Rem aus den Jahren 1494–1541. Ein Beitrag zur Handelsgeschichte der Stadt Augsburg, 1861.

IRODALOM

BURKHARDT 2009

BURKHARDT, Mike: *Der hansische Bergenhandel im Spätmittelalter. Handel – Kaufleute – Netzwerke.* Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte 60. Köln, 2009.

DRELICHMAN–VOTH 2010

DRELICHMAN, Mauricio–VOTH, Hans-Joachim: The Sustainable Depts of Philip II. A Reconstruction of Castile's Fiscal Position, 1566–1596. *The Journal of Economic History*, 70 (2010), Nr. 4, 813–842.

var. Utóbbi adóssága közel 70 000 arany dukátot tett ki. Ezeket a kintlévőségeket pedig szinte lehetetlen volt „behajtani” (SEIBOLD: 1995, 149–154).

KENYERES 2003

KENYERES István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a XVI. században.

Levéltári Közlemények, 74 (2003), 59–103.

LANARO 2003

LANARO, Paola: Periferie senza centro. Reti fieristiche nello spazio geografico della Terraferma Veneta in età moderna. In: LANARO, Paola (red.): *La pratica dello scambio. Sistemi di fiere, mercanti e città in Europa (1400–1700)*. Venezia, 2003, 21–51.

LEMERCIER 2012

LEMERCIER, Claire: Formale methoden der Netzwerkanalyse in den Geschichtswissenschaften: Warum und Wie? *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 23 (2012), Nr. 1, 16–41.

MÜLLER–NEURATH 2012

MÜLLER, Albert–NEURATH, Wolfgang: Historische Netzwerkanalysen. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 23 (2012), Nr. 1, 5–15.

PEZZOLO 2003

PEZZOLO, Luciano: The Venetian Government Debt, 1350–1650. In: BOONE, M.–DAVIDS, K.–JANSSENS, P. (red.): *Urban Public Debts. Urban Government and the Market for Annuities in Western Europe (14th–18th Centuries)*. Turnhout, 2003, 61–74.

SEIBOLD 1995

SEIBOLD, Gerhard: *Die Manlich. Geschichte einer Augsburger Kaufamnsfamilie*. Sigmaringen, 1995.

TÓZSA-RIGÓ 2009+

TÓZSA-RIGÓ Attila: A dunai útvonal kereskedelmében részt vevő augsburgiak társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszer. *Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok*, 16. évf. 2009. 2. szám, 191–247.

TÓZSA-RIGÓ 2013

TÓZSA-RIGÓ Attila: Kapitalista vállalkozói társaságok a késő középkorban és a kora újkor első felében (Különös tekintettel a délnémet kereskedelmi tőke működési mechanizmusára). *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2013. 1. szám, 23–54.

TÓZSA-RIGÓ 2014

TÓZSA-RIGÓ Attila: *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében. Délnémet, osztrák, (cseh-)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolc, 2014.

WARNEMÜNDE

WARNEMÜNDE, Christel: *Augsburger Handel in den letzten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts und dem beginnenden 17. Jahrhundert*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. Freiburg, 1956.

ONLINE SEGÉDLET

Genealogie Liko-Kralik; <http://liko-kralik.at/index.php>

PhpGedView Online genealogy viewer; <http://www.karenthecroccy.com/familytree>